

Мрії одних, протести інших

ЄС підтримує літєвий проєкт у Сербії, щоб сприяти зеленому переходу. Але населення не хоче стати гірничодобувною колонією.

За кілька минулих тижнів Сербія пережила численні протести. В Белграді понад 40 тис. громадян (за деякими оцінками – до 120 тис.) вийшли на вулиці й блокували автомагістраль і два головні залізничні вокзали аж до ранку, поки не втрутилися спецслужби. Кількох активістів було заарештовано, що спричинило подальші протести з вимогою звільнити їх.

Протести об'єднали екологічні та громадські організації, а також опозиційні партії з різними ідеологічними поглядами спільною метою: зупинити суперечливий проєкт з видобутку літію в долині Ядар на заході Сербії. Видобуток літію – нині головне питання сербської політики, й оновлена опозиція може мати серйозний вплив на порядок денний уряду. Крім того, цілком зрозуміле занепокоєння в Сербії викликає очевидна підтримка проєкту з боку ЄС.

Співпраця з ЄС...

19 липня канцлер Німеччини Олаф Шольц і віцепрезидент Єврокомісії Марош Шефчович відвідали Белград для участі в конференції з питань сировини. Основним результатом стало підписання Меморандуму про взаєморозуміння, який започаткував «Стратегічне партнерство в сферах критичної сировини, ланцюгів вартості акумуляторних батарей і електромобілів» між Європейським союзом і Сербією. Було також кілька протоколів про наміри, які підписала Сербія і різні компанії, зокрема німецький автомобільний гігант Mercedes-Benz.

Меморандум був чітко пов'язаний зі згаданим вище родовищем літію в долині Ядар, яке розроблятиме міжнародна гірничодобувна компанія Rio Tinto. Президент Сербії Александар Вучич говорив про шахту як про величезну економічну можливість для країни, а

Шольц назвав її «важливим європейським проектом і внеском в збереження суверенітету Європи» і «хорошим проектом для Сербії».

Цілком очевидно, чому посадові особи Німеччини та ЄС зацікавлені в підтримці проекту, який дозволить видобувати недалеко від ЄС такий важливий ресурс, як літій, необхідний для зеленого переходу. Але за рожевою картиною сербсько-європейського або сербсько-німецького партнерства, яку створює ця угода, ховаються великі проблеми, як екологічні, так і політичні.

...і опір на батьківщині

Прихильники гірничодобувного проекту, включно з Вучичем, стверджують, що шкоду для довкілля можна мінімізувати. Критики ж заперечують: розробка рудника завдасть довкіл्लю величезної шкоди, яку не можна виправдати порівняно невеликою економічною вигодою. Потенційний вплив видобутку літію в долині Ядар на довкілля ще не до кінця зрозумілий, але в Сербії побоюються, що він може непоправно зашкодити довкіл्लю західної частини країни й спричинити забруднення річок Дрина, Сава і Дунай, що негативно вплине на значну частину країни.

Противники проекту також стверджують, що шахту хочуть відкрити в Сербії, а не в Німеччині чи інших країнах – членах ЄС, саме тому, що в Сербії нижчі екологічні стандарти. Іншими словами, вони побоюються, що Сербія стане гірничодобувною колонією ЄС.

***55 відсотків громадян
Сербії виступають
проти відкриття
шахти, й лише 25
відсотків – за***

Через ці побоювання видобуток літію – дуже гостре питання в Сербії, і доволі багато хто не погоджується з відкриттям шахти в долині Ядар. Опитування показують, що 55 відсотків громадян Сербії виступають проти відкриття шахти, й лише 25 відсотків – за. Важливо відзначити, що ця опозиція існує, незважаючи на активне просування проекту урядом, і в тому середовищі, де уряд зазвичай в змозі формувати громадську думку за власним бажанням через контроль над переважною більшістю провідних ЗМІ. Тобто гірничодобувний проект може виявитися занадто міцним горішком.

Попередні протести проти видобутку літію в 2021 та 2022 роках були найуспішнішими протестами за весь час існування режиму

Вучича. Їх викликали зміни законодавства, які могли бути пов'язані з гірничодобувним проектом. Ці протести відбулися по всій Сербії і змусили уряд відмовитися від змін і призупинити проект.

Протести були успішні, оскільки незгоду з розробкою родовища літію виявляли навіть прихильники правлячих партій. Іншими важливими чинниками були екологічні проблеми та націоналістичні побоювання «колонізації» або навіть екзистенційної загрози з боку Заходу, який проурядові ЗМІ вже 12 років зображають ворогом сербського народу.

Після призупинення в 2022 році гірничодобувний проект Rio Tinto було поновлено в липні 2024-го після того, як Конституційний суд скасував попереднє рішення уряду від 2022 року – що однозначно свідчить про верховенство права в Сербії. Саме в цей час було підписано Меморандум про взаєморозуміння, в якому ЄС і Німеччина чітко підтримали проект з видобутку літію.

«Стабільнократія» і шлях Сербії в ЄС

Як уже зазначалося, підтримка гірничодобувного проекту з боку ЄС і його членів є цілком зрозумілою, оскільки він дозволив би прискорити зелений перехід і зміцнити економіку ЄС. Також зрозуміло, чому ЄС розглядає цей проект як нові економічні можливості для самої Сербії – особливо якщо його частиною будуть повні ланцюжки вартості літію, автомобільних акумуляторів чи електромобілів – і шанс на зміцнення партнерства Сербії та ЄС.

І все-таки ЄС має поводитися з цим проектом дуже обережно. Він не повинен дозволяти собі ігнорувати проблеми з демократією в Сербії, які впливають на її шанси вступити до ЄС, через свої економічні інтереси. Тривожні дзвіночки вже були – 19 липня. Візит Шольца й Шефчовича відбувся на тлі занепаду демократії, який супроводжується сильною антиєвропейською, передусім антинімецькою, пропагандою. Шольц не сказав про ці проблеми взагалі нічого, а Шефчович заявив, що згаданим вище меморандумом ЄС засвідчив своє бажання інтегрувати Сербію якомога скоріше.

Після візиту Шольца й Шефчовича навіть люди з проєвропейською і прозахідною позицією розчарувалися в ЄС

Такий підхід нагадує політику «стабільнократії», яку дуже критикують. Вона полягає в тому, що ЄС віддає перевагу стабільності й захисту своїх інтересів в країнах Західних Балкан, а не демократії та верховенству права. Дивлячись крізь пальці на проблеми з демократією і хвалячи країни

за успіхи в євроінтеграції, яких насправді не існує, ЄС просто купує прихильність країн регіону, що жодним чином не збільшує їхні шанси на членство.

Візит Шольца й Шефчовича тільки погіршив і без того запламовану репутацію ЄС в Сербії. В ньому розчарувалися навіть люди з проєвропейською і прозахідною позицією. Вони бачать, що високопосадовці Німеччини та ЄС підтримують проєкт, який вони вважають екологічною катастрофою, і, схоже, воліють ігнорувати проблеми з демократією та верховенством права.

Попри все це, сербський уряд розуміє, як отримати максимальну користь від ситуації, що склалась. Дозволяючи тим, хто буцімто проти ЄС, виходити на вулиці, і годуючи ЄС обіцянками відкрити шахту, він намагається уникати критики за недемократичність і, хай як це парадоксально, позиціонувати себе як головного союзника ЄС в регіоні.

Саме цей розрахунок – на те, що чинний уряд виявлятиме прихильність до будь-якої потенційної альтернативи, і за це на нього не надто сильно тиснутимуть – лежить в основі стабільнократії. Якщо таку політику буде продовжено, на євроінтеграції Сербії можна ставити хрест.

Переклад з англійської Дар'ї Прусенко

Нікола Буразер

Нікола Буразер (Nikola Burazer) – програмний директор (аналітичного) Центру сучасної політики в Белграді і виконавчий директор *European Western Balkans*, медіапорталу, присвяченого темі розширення ЄС. Має ступінь магістра вивчення націоналізму Центральноєвропейського університету (CEU) в Будапешті й ступінь бакалавра політології Белградського університету.

